

Челак О.П.

Внесок теорій регіонального розвитку в розроблення концептуальних засад регіональної політики сучасних держав

Аналізується еволюція теорій регіонального розвитку в межах суспільних і економічних наук з метою визначення їх місця та ролі в концептуальних засадах формування й здійснення регіональної політики сучасних держав. Доведено, що теорії регіонального розвитку беруть свій початок від німецької школи класичної філософії, представники якої обґрунтували сутність і критерії розвитку суспільства та його структурних елементів, отримують свій подальший розвиток у межах економічних наук і, зокрема, регіональної економіки, а зараз становлять самостійний напрям наукових досліджень міждисциплінарного типу. Це і є цінність, що зумовлює внесок цих теорій регіонального розвитку в спільне бачення основ регіональної політики сучасних держав.

Ключові слова: суспільний розвиток, регіональний розвиток, регіональна політика, регіон, концепція розвитку

Анализируется эволюция теорий регионального развития в рамках общественных и экономических наук с целью определения их места и роли в концептуальных основах формирования и осуществления региональной политики современных государств. Доказано, что теории регионального развития берут свое начало от немецкой школы классической философии, обосновавшей сущность и критерии развития общества и его структурных

элементов, получают свое дальнейшее развитие в рамках экономических наук и, в частности, региональной экономики и сейчас составляют самостоятельное направление научных исследований междисциплинарного типа. Это и представляет собой ценность, образующую вклад этих теорий регионального развития в общее видение основ региональной политики современных государств.

Ключевые слова: общественное развитие, региональное развитие, региональная политика, регион, концепция развития

The theories of regional development are analyzed within the social and economic sciences to determine their place and role in the conceptual basis of the formation and implementation of regional policy of modern states. It is proved that the theory of regional development started from the German school of classical philosophy, where its scholars substantiated the nature and criteria of social development and its structural elements are further developed within economic sciences and in particular the regional economy, and now make up a separate line of research of interdisciplinary type. This is the value that determines the contribution of these theories of regional development in the common vision of regional policy foundations of modern states.

Key words: social development, regional development, regional policy, region, concept of development.

УДК 321.7

Челак О.П.,
аспірант кафедри
політичних наук і права
Південноукраїнського
національного педагогічного
університету імені К.Д. Ушинського

Регіональна парадигма розвитку пов'язана передусім із тлумаченням сутнісних характеристик цього багатогранного явища. Саме тому дослідження теоретико-методологічних засад регіонального розвитку доцільно розпочати з уточнення сутності взаємопов'язаних у цьому контексті понять і категорій, визначення теоретичних основ та аналізу базових взаємозв'язків, а також ретроспективної систематизації теорій і концепцій регіонального розвитку.

Питанням еволюції концептуальних засад формування та здійснення регіональної політики та регіональної розвитку приділили увагу чимало відомих класиків суспільно-політичної науки, серед яких варто відзначити К. Віара, А. Гамільтона, О. Гранберга, А. Дайсі, Д. Елерса, А. де Токвіля, Р. Уоттса та ін. Серед українських учених слід відзначити роботи Л. Дунаєвої, В. Куйбіди, Ю. Маслової, А. Матвієнка, Р. Мінченка, Г. Музиченка, В. Реутова, Б. Руснака, Т. Титаренка, В. Чужикова та інших сучасних авторів.

Мета статті полягає у виявленні внеску теорій регіонального розвитку в еволюцію концептуальних засад формування та здійснення регіональної політики сучасних країн. Для реалізації поставленої мети автор проаналізує теоретико-методологічні засади теорій регіонального розвитку та на основі отриманих результатів виявить місце та їхню роль в еволюції уявлень про концептуальні засади сучасної регіональної політики.

Дослідження концептуальних проблем сутності розвитку започаткувала німецька класична філософія, зокрема визначний її представник – Гегель. Спираючись на відкриті закони діалектики (єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення), він сформулював такий важливий принцип розвитку, як універсальність, визначив його механізм і джерело – виникнення, боротьбу та подолання протилежностей. Принцип універсальності, усебічності суспільного розвитку дає нам підстави говорити про можливість і доцільність системного розвитку, який охоплює усі елементи способу виробництва, суспільства. Звичайно, така форма розвитку на практиці можлива лише на окремих етапах руху суспільства, коли складаються умови для одновекторної спрямованості впливу найрізноманітніших чинників, що забезпечують соціально-економічне зростання та трансформацію його наслідків у нову якість економічного та соціального буття.

Дослідження динаміки суспільного розвитку передбачає використання специфічної методології, зокрема так званого динамічного підходу, оскільки лише динамічна точка зору розглядає суспільні явища у процесі змін структурних елементів та їх співвідношень. Отже, розглядаючи динаміку суспільного розвитку, насамперед досліджують потужність, силу процесів суспільного розвитку, кількісні та якісні

зміни, що відбуваються в усіх структурних елементах системи під впливом сукупності чинників, залучених суспільством та окремими його суб'єктами з метою отримання прогнозованих результатів.

Розвиток полягає у здійсненні змін на краще, зазвичай у сенсі підвищення економічного, соціального, екологічного добробуту та якості життя громадян. Розвиток визначається, планується та здійснюється майже завжди на рівні цілих країн на основі державних інвестиційних ресурсів, якими зазвичай розпоряджаються загальнодержавні міністерства. Протягом певного часу чимало країн доповнили цю діяльність більш цілеспрямованим індивідуальним підходом до кожного регіону, намагаючись розв'язати конкретні регіональні проблеми та активно співпрацювати з громадянами та інституціями регіону. Крім того, багато урядів намагаються поліпшувати координацію всіх державних інвестицій на субнаціональному (зазвичай регіональному) рівні для підвищення їхньої дієвості. До того ж різні країни тепер частіше, ніж у минулому, усвідомлюють, наскільки різними можуть бути рівні розвитку регіонів, а отже, приділяють більше уваги усуненню відповідних диспропорцій. Усе це є прикладом регіонального розвитку в дії.

Регіональний розвиток за своєю суттю є концепцією економічною, а не політичною чи адміністративною. У його межах враховується взаємний вплив економічної діяльності та інтеграції ринків на територіально-географічні об'єкти. Загальновідомо, що не всі території чи регіони є однаково потужними з економічної точки зору. Не всі вони мають однакові природні характеристики, котрі роблять їх привабливими для проживання, праці, здійснення інвестицій тощо. Не всі регіони мають однакові економічні, соціальні чи екологічні можливості, які роблять їх привабливими для здійснення господарської діяльності. Не всі регіони просуваються вперед в однаковому темпі: економічний та соціально-політичний розвиток у деяких регіонах значно повільніший, ніж в інших.

Певні види господарської діяльності не можуть розвиватися або здійснюватися на всіх територіях, оскільки деякі території мають об'єктивні переваги або вади. Відстань до ринків і доступність ресурсів належать до основних факторів, якими пояснюється відносна простота розвитку господарської діяльності в деяких регіонах порівняно з рештою. Водночас у реальному житті існують також інші чинники. Часто вони є спадком минулого: наприклад, робітники, які спеціалізувалися на роботі в одному секторі, стикаються з відсутністю будь-якого попиту на свої навички та свою продукцію. Ширше коло об'єктивних природних, людських, організаційних і навіть культурних реалій часто означає, що деяким територіям удається краще розвивати стійку господарську діяльність, яка створює належні умови для життєдіяльності та процвітання. Існує кілька різновидів проблем, розв'язання яких має на меті регіональний розвиток. Саме ці проблеми диктують низку практичних міркувань, виходячи з яких уряди країн здійснюють політику регіонального розвитку.

Регіональна парадигма розвитку, як і інші, пов'язана передусім із тлумаченням сутнісних характеристик цього складного явища. Регіональний розвиток є безперервним процесом суспільно-тери-

торіального системоутворення на основі певних закономірностей: раціонального розвитку регіональних систем, територіальної концентрації і диференціації продуктивних сил регіонів, територіальної комплексності регіональних господарств. Всі вони до певної міри існують автономно й неоднозначно впливають на регіональний розвиток.

Об'єктом дослідження регіонального розвитку є регіон, а отже саме ця категорія потребує уточнення та систематизації. У сучасних теоріях регіон досліджується як багатофункціональна та багатоаспектна система.

Найбільше поширення отримали чотири парадигми регіону, що визначені О.Г. Гранбергом: регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-риннок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіон як квазідержавна – підхід до визначення поняття «регіон», який розглядає його як відносно відокремлену підсистему держави та національної економіки.

Регіон як квазікорпорація – підхід до визначення поняття «регіон», який розглядає його як великий суб'єкт власності (регіональної та муніципальної) та економічної діяльності.

Регіон як ринок – підхід до визначення поняття «регіон», який розглядає його як такий, що має певні межі, ареал із загальними умовами економічної діяльності та особливостями регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань тощо.

Зазначені три підходи в теорії регіону містять проблему співвідношення ринкового саморегулювання, державного регулювання та соціального контролю.

Регіон як соціум – підхід до визначення поняття «регіон», який розглядає його як спільність людей, які живуть на певній території, що висуває на перший план відтворення соціального життя (населення й трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, довкілля тощо) і розвитку системи розселення. Він ширше економічного, оскільки містить культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя регіонального соціуму, синтезу яких регіональна наука із самого початку приділяла велику увагу [1].

Слід зазначити, що такий підхід значно розширює предмет досліджень, характеризується їхньою більшою глибиною охоплення порівняно з більш поширеним економічним підходом (відображеним більшою мірою у трьох перших парадигмах регіонального розвитку), оскільки охоплює екологічні, демографічні, освітні, медичні, соціально-психологічні аспекти розвитку суспільства в тому або іншому регіоні. Результатом концентрації продуктивних сил та їхнього розвитку, а також розвитку соціальних і виробничих відносин відповідно до вказаної парадигми є формування соціополісів, націлених на вирішення означених завдань розвитку регіону.

Як вважає В.Є. Реутов, саме такий підхід до побудови державної регіональної політики став панівним у країнах – членах Євросоюзу, оскільки дає змогу провести комплексне дослідження регіонального розвитку. Для постсоціалістичних країн, виходячи з того, що нерівність у розподілі доходів та інших регіональних показників зростатиме, найбільш доцільним

буде використання найближчим часом парадигми «регіон як квазідержава». У майбутньому концепція регіонального розвитку повинна переорієнтуватися у бік парадигми «регіон як квазікорпорація» і лише потім може вийти на перший план парадигма «регіон-соціум» [5].

Існують й інші підходи до трактування регіону. Наприклад, регіон як підсистема інформаційного суспільства або регіон як безпосередній учасник інтернаціоналізації та глобалізації економіки. Дотримуючись організаційно-управлінського підходу, регіоналісти Євросоюзу оперують таким визначенням регіону: «регіон – це найбільша одиниця адміністративного поділу країн, яка має виборну владу, юридичну незалежність і власний бюджет» [5, с. 31].

Зважаючи на численність підходів до тлумачення сутності регіону, доцільно сформулювати комплексне синтезоване визначення регіону. Під «регіоном» слід розуміти частину території країни зі специфічними природно-кліматичними та соціально-економічними умовами, що має чітко означені адміністративні межі, власні органи управління. На території регіону створюються матеріальні та соціальні блага, необхідні для проживання населення та здійснення виробничої діяльності. Отже, регіон як територіальна одиниця (природна, економічна, політична тощо), дещо відмінна від елементів наявного політичного або адміністративного поділу, є основним об'єктом регіонального розвитку й характеризується цілісністю та взаємозв'язками складових елементів [2, с. 254].

В умовах глобалізації, інформатизації та інтернаціоналізації економічного розвитку одним із найважливіших чинників розвитку регіонів є *міжнародна економічна діяльність*, яка повинна сприяти підвищенню ефективності функціонування економіки регіону та держави загалом. Участь регіонів у процесах міжнародного економічного співробітництва веде до зростання рівня конкурентоспроможності продукції, що випускається, прискорення техніко-технологічного переозброєння виробничих процесів шляхом залучення іноземних інвестицій, поповнення валютних ресурсів підприємств регіону за допомогою експорту товарів.

Вищезазначене дає підстави зробити висновок про нову диспозицію регіонів у системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності внаслідок локалізації глобальної економіки, яка полягає в зміщенні можливостей і чинників інтенсифікації міжнародної діяльності з національного на регіональний рівень і зростанні синергетичного ефекту внутрішньо-регіональної інтеграції на основі об'єднання внутрішніх і зовнішніх матеріальних ресурсів, поєднання національних культур і субкультур. У сучасній глобальній економіці відбувається процес висунення найбільш успішних внутрішніх регіонів у світові лідери шляхом посилення міжнародної відкритості регіонів, формування в регіонах сучасних систем регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Теорії розвитку регіону спираються на досягнення макроекономіки, мікроекономіки, інституційної економіки та інших напрямів сучасної економічної науки. Подібність регіону та національної економіки визначає можливості застосування для регіону макроекономічних теорій (неокласичних, неокейнсіанських та

ін.), особливо тих, які ставлять в основу виробничі фактори, зайнятість, доходи.

Теорії регіональної макроекономіки ближче відповідають парадигмі «регіон як квазідержава». Таке застосування більш адекватно для однорідних (гомогенних) регіонів. Мікроекономічні теорії доцільно залучати тоді, коли подання регіону як точки або однорідного простору недостатньо й необхідно брати до уваги внутрішні відмінності (вузловий або поляризований регіон). Теорія та методологія мікроекономічного аналізу більше відповідають підходам «регіон як квазікорпорація» і «регіон як ринок».

Еволюція теорії регіону відображає підвищення ролі «нематеріальних» цілей і факторів економічного розвитку, можливості міждисциплінарних знань і переходу регіонів на модель сталого (еколого-соціоекономічного) розвитку. Регіон розглядається також як політико-правова та соціально-економічна система.

Поняття регіону перетинається з поняттям регіональної системи, вони близькі за сутністю. Під регіональною системою розуміється частина території держави, що характеризується відносною однорідністю соціально-економічних показників або просторової близькості до одного з центрів, які взаємодіють з іншими частинами території держави і мають в обов'язковому порядку органи управління та/або загальні програми розвитку федерального (центрального) рівня.

Як зазначає Г.В. Музиченко, поняття «регіональна система» більш вузьке, ніж термін «регіон», що характеризує майже будь-яке територіальне утворення – від невеликих ареалів до міжконтинентальних територіальних систем, або термін «територія», яка розуміється деякими дослідниками як синонім поняття «регіональна система». Залишаючи осторонь дискусію про співвідношення понять «територія», «район» і «регіон», необхідно відзначити, що може бути названо значне число територіальних об'єктів, що є регіонами, але не є такими, що орієнтовані на центральні органи управління або не мають федеральних програм розвитку та у зв'язку із цим не є «регіональними системами» в запропонованому розумінні [2].

Водночас регіональні системи – більш широке поняття, ніж такі поняття, як «регіональні господарські комплекси» або «економіка регіону». Крім власне економічної категорії, регіональна система містить елементи, що характеризують розвиток соціально-культурної сфери, життєдіяльності населення регіону, стану навколишнього середовища тощо. Дослідники відзначають необхідність застосування системного аналізу під час вибору регіону як суб'єкта господарювання, роблячи акцент на вивчення таких процесів, як економічна цілісність території як господарського комплексу, характер внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків, спільність економічних, соціальних і суспільно-політичних завдань, що вирішуються на території, можливість ефективного управління територією.

Висновки. Отже, визначення сутності регіону і регіональної системи є досить важливими в дослідженнях регіонального розвитку, оскільки саме на рівні регіону та регіональної системи формується та функціонує соціо-еколого-економічна система. А сам регіональний розвиток необхідно розглядати як режим функціонування регіональної системи, який

орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня та якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим, соціально орієтованим відтворенням власне соціального, господарського, ресурсного та екологічного потенціалу території.

Таке бачення регіонального розвитку на рівні теорії значно збагачує сучасне уявлення про концептуальні засади здійснення регіональної політики в країнах Європи та у світі загалом. Воно дає змогу звернути увагу творців регіональної політики на новий зміст регіону як соціоекономічної системи, спрямованої на сталий розвиток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: [учебник для вузов] / А.Г. Гранберг ; Гос. ун-т. – Высшая школа экономики. – 4-е изд. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 495 с.

2. Музиченко Г.В. Концептуалізація державної політики країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін : [монографія] / Г.В. Музиченко. – О. : Друкарський дім, 2012. – 394 с.

3. Реутов В.Є. Генезис теоретичних поглядів на регіон та регіональний розвиток / В.Є. Реутов, Н.З.Головченко // Економіка та держава. – 2010. – № 3. – С. 17–22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.in.ua>.

4. Реутов В.Є. Закономірності і парадигми регіонального розвитку / В.Є. Реутов // Ефективна економіка. – 2010. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=319>.

5. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика. Історія та сучасна методологія : [монографія] / В Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.